पूर्व्वसूरिभिः। कामरूपं महापीठं गुह्याद्गुह्यतमं परम्" कालिकापु० ५० अ०। गङ्गाक्षेत्रं स्कान्दे "तीराद्गव्यूतिमात्रन्तु परितः क्षेत्रमुच्यते"। नारायणक्षेत्रं यथा "प्रवाहमवधिं कृत्वा यावद्धस्तचतुष्टयम्। तत्र नारायणःस्वामी गङ्गागर्भान्तरे वरे। तत्र नारायणक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे हरेः पदे। एतेष्वन्येषु यो दानं प्रतिगृह्णाति कामतः। स च तीर्थप्रतिग्राही कुम्भीपाकं प्रयाति च" ब्रह्मवै० पु०प्र०ख०२७ अ०। भास्करक्षेत्रम् "गङ्गायां भास्करक्षेत्रे मातापित्रोर्म्मृते गुरौ। आधाने सोमपाने च वपनं सप्तसु स्मृतम्। इतिस्मृति समुच्चयलिखितवचनम्। "भास्करक्षेत्रं प्रयागः" इति प्रायश्चित्ततत्त्वम्। गयाक्षेत्रं यथा "पञ्चक्रोशं गयाक्षेत्रं क्रोशमेकं गयाशिरः" इति वायुपुराणम्। पुरुषोत्तमक्षेत्रम्। "मुनय ऊचुः। पुरुषोत्तमाख्यं सुमहत् क्षेत्रं परमपावनम्"। "जैमिनि रुवाच। एतत्क्षेत्रवरञ्चास्य वपुर्भूतं महात्मनः। स्वयं वपुष्मान् यत्रास्ते स्वनाम्ना ख्यापितं हि तत्" उत्कलखण्डम्। विष्णुक्षेत्राणि यथा "श्रीभगवानुवाच। शृणुष्वावहितो ब्रह्मन्! गुह्यनामानि मेऽधुना। क्षेत्राणि चैव गुह्यानि तव वक्ष्यामि यत्नतः। कीकामुखे वराहञ्च मन्दरे मधुसूदनम्। अनन्तं कपिलद्वीपे प्रभासे रविनन्दनम्। माल्योदये तु वैकुण्ठं महेन्द्रे तु नृपान्तकम्। ऋषभे तु महाविष्णुं द्वारकायान्तु भूपतिम्। पाण्डुसह्ये तु देवेशं वसुकुण्डे जगत्पतिम्। वन्दीवने महायोगं चित्रकूटे नराधिपम्। नैमिषे पीतवासञ्च गवां निष्क्रमणे हरिम्। शालग्रामे तपोवासम् अचिन्त्यं गन्धमादने। कुब्जाम्रके हृषीकेशं गङ्गाद्वारे गदाधरम्। गरुडध्वजं तोषके च गोविन्दं नागसाह्वये। वृन्दावने तु गोपालं मथुरायां स्वयम्भुवम्। केदारे माधवं विद्यात् वाराणस्यान्तु केशवम्। पुष्करे पुष्कराक्षन्तु दृषद्वत्यां जयध्वजम्। तृणविन्दुवने वीरमशोकं सिन्धुसागरे। केशे वटे महाबाहुममृतं तेजसो वने। विशाखसूर्य्ये विश्वेशं नारसिंहं वने वने। लोहकूले रिपुहरं देवशाले त्रिविक्रमम्। पुरुषोत्तमं दशपुरे कुब्जके वामनं विदुः। विद्याधरं वितस्तायां वारणे धरणीधरम्। देवदारुवने गुह्यं कावेर्य्यां नागशायिनम्। प्रयागे योगमूर्त्तिञ्च पयोष्ण्यां सुन्दरं विदुः। कुमारतीर्थे कौमारं लौहित्ये हयशीर्षकम्। त्रिविक्रमसुज्जिवन्यां लिङ्गस्फोटे चतुर्भुजम्। हरिहरं तुङ्गभद्रायां दृष्ट्वा पापात् प्रमुच्यते। विश्वरूपं कुरुक्षेत्रे मणिकुण्डे हलायुधम्। लोकवीरमयोध्यायां कुण्डिने रुक्मिणीपतिम्। मञ्जीरे वासुदेवञ्च चक्रतीर्थे सुदर्शनम्। आद्यं विष्णुपदे विद्यात् शूकरे शूकरम् विदुः। कुशेशं मानसे तीर्थे दण्डके श्यामलं विदुः। त्रिकूटे नागमोक्षञ्च मेरुपृष्ठे च भास्करम्। विरजं पुष्पवत्याञ्च बालं चामीकरे विदुः। यशस्करं विपाशायां माहिष्मत्यां हुताशनम्। क्षीराब्धौ पद्मनाभञ्च विमले तु सनातनम्। शिवनद्यां शिवकरं गयायाञ्च गदाधरम्। सर्व्वत्र परमात्मानं यः पश्यति स मुच्यते। अष्टषष्टिस्तु नामानि कीर्त्तितानि मया तव। क्षेत्राणि चैव गुह्यानि कथितानि विशेषतः। द्रष्टव्यानि यथाशक्त्या क्षेत्राण्येतानि मानवैः। वैष्णवैस्तु विशेषेण तेषां मुक्तिं ददाम्यहम्" नारसिं० पु० ६२ अ०। ६मेषादि द्वादशराशिषु। "राशिनामानि च क्षेत्रं भमृक्षं गृहनाम च। मेषादीनाञ्च पर्य्यायं लोकादेव विचिन्तयेत्"। ग्रहाणां क्षेत्राणि ज्यो०त० च कुजशुक्रबुधेन्द्वर्कसौम्यशुक्रावनीभुवाम्। जीवार्किभानुजेज्यानां क्षेत्राणि स्युरजादयः" ज्योति०त०। "इन्द्रियाणि दशैकञ्च पञ्च चेन्द्रियगोचराः। इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं संस्कारश्चेतना धृतिः। एतत्क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतम्" गीतोक्तेषु ७पदार्थेषु क्षेत्राकारे ८लीलावत्यादि प्रसिद्धे त्रिकोणचतुष्कोणादिके पदार्थे तादृशक्षेत्रभेदाश्च रेखाभेदसाध्या अतोरेखाभेदसंज्ञा निरूप्यते तत्रास्मद्गुरुचरणैः क्षेत्रतत्त्वदीपिकायामित्थमभ्यधायि यथा

१ यः पदार्थोलक्षयितुं शक्यः परिमाणस्थूलत्वदैर्घ्यविस्ताररहितः स विन्दुः। [(विन्दुसमुदायोरेखा)

२ यः पदार्थोदीर्घो विस्तारस्थूलत्वाभ्यां रहितः स रेखा

३ यः पदार्थोविस्तारदैर्घ्ययुक्तः स्थूलत्वरहितः स धरातलम्

४ यः पदार्थोविस्तारदैर्घ्यस्थौल्ययुक्तः सः स्थूलपदार्थः।

५ रेखा च त्रिविधा सरला वक्रा मिश्रिता च।

६ तत्र या रेखा एकदिग्गमनेनैव चिह्नद्वयान्तराले तिष्ठति एवं ययोश्चिह्नयोरन्तराले कृतास्वनेकरेखास्वतिशयेनाल्पतमा सा सरला। यत्र रेखाशब्दस्तत्र सरलैव ग्राह्या।

७ या रेखा वर्द्धनेन प्रतिचिह्नं दिगन्तरे गच्छति सा वक्रा। (उभयलक्षणान्विता मिश्रिता)

८ रेखा च समानान्तरा विषमान्तरा लम्बः सम्पातरेखा च।

९ ययोः रेखयोरन्तरं समानम एवं वर्द्धनेन तयोर्योगः